

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

КРЕДИТ САНЫ: 5 КРЕДИТ

«ҚАЗАҚ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЕКІНШІ ШЕТ ТІЛДЕР»
КАФЕДРАСЫНЫҢ ОҚЫТУШЫСЫ
ҚАЗКЕН АЙПАРА БАҒДАТҚЫЗЫ

№	Тақырыптың атауы	Дәріс
1	Қазақ тілін оқыту әдістемесі – жеке ғылым саласы	3
2	Қазақ тілін оқыту әдістемесінің ұстанымдары	3
3	Қазақ тілін оқыту әдістерінің жүйесі	3
4	Қазақ тілін оқытудың формалары мен түрлері	3
5	Қазақ тілінің фонетикасын оқыту әдістемесі	3
6	Қазақ тілінің лексикасы мен фразеологиясын оқыту әдістемесі	3
7	Фразеологияны оқыту әдістемесі	3
8	Сөзжасамды оқыту әдістемесі	3
9	Грамматиканы оқыту әдістемесі	3
10	Морфологияны оқыту әдістемесі	3
11	Синтаксисті оқыту әдістемесі	3
12	Сөз тіркесін оқыту әдістемесі	3
13	Жай сөйлемді оқыту әдістемесі	3
14	Сөйлем мүшелерін оқыту әдістемесі	3
15	Құрмалас сөйлемді оқыту әдістемесі	3
Барлығы		45

- **Пәннің қысқаша мазмұны**
- **Қазақ тілін оқыту әдістемесі курсы** – қазақ мектептері үшін қазақ тілі пәні мұғалімдерін даярлайтын «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бөлімінде оқылатын негізгі пәндердің бірі. Қазақ тілін оқыту әдістемесі бойынша қазақ тілі мұғалімдеріне қажетті кәсіптік теориялық білім мен тиісті практикалық машық- дағдыларды қалыптастыру негізгі мақсат болып саналады.
- **«Қазақ тілін оқыту әдістемесі» курсының негізгі мақсаты** – студенттерге мектепте қазақ тілінің оқыту процесінің ерекшеліктерін теориялық және практикалық тұрғыдан меңгерту. Кәсіби деңгейі жоғары, жан-жақты дамыған, білім нәрімен сусындаған, теориялық білімі терең, практикалық дағдысы қалыптасқан, ұлттық менталитеті жоғары маман даярлау.

- **Қазақ тілін оқыту әдістемесі курсының міндеттері –** Студенттерді әдістеме саласындағы соны өзгерістермен таныстырып, оны тиімді қолданудың жолдарын үйрету. Студенттерге қазақ тілін оқыту әдістемесінің методологиялық-теориялық негіздерін меңгерту. Қазақ тілі жүйесінің ішкі салаларын, мектепте оқыту ерекшеліктерін теориялық және практикалық тұрғыдан талдап көрсету. Оқу-әдістемелік құралдарды оқып- талдау, баға беру, тиімді әдістемелік кешендерді таңдай білу, оларды практикада қолдана білу дағдыларын қалыптастыру. Қазақ тілін оқыту әдістемесін ғылыми тұрғыдан зерттеп тану қабілеттерін дамыту. Педагогика мен әдістемедегі жаңашыл әдістерді талдай білуге, олардың практикадағы тиімділігін анықтай білуге дағдыландыру.

- **Қазақ тілін оқыту әдістемесі курсының мазмұны мынандай мәселелерді қамтиды:** Қазақ тілін оқыту әдістемесі дербес ғылым саласы. Қазақ тілін оқыту әдістемесінің бастау көздері. Қазақ тілін оқыту әдістемесінің зерттеу әдістері. Қазақ тілін оқыту әдістемесінің қалыптасу және даму жолдары. Мектепте қазақ тілін ана тілі ретінде оқытудың ерекшеліктері мен мақсат- міндеттері. Қазақ тілі жүйесінің мектепке арналған ғылыми курсы деңгейлерін оқыту әдістемелері (фонетиканы оқыту әдістемесі, лексика мен фразеологияны оқыту әдістемесі, сөзжасамды оқыту әдістемесі, морфологияны оқыту әдістемесі, синтаксисті оқыту әдістемесі, мәтінді оқыту әдістемесі). Қазақ тілін оқыту барысында оқушылардың тілін дамыту әдістемесі. Офография мен офрэпияны оқыту әдістемесі. Пунктуация заңдылықтарын меңгерту әдістемесі. Стилистиканы оқыту әдістемесі. Қазақ тілі бағдарламалары мен оқулықтарын талдау әдістемесі. Қазақ тілін оқыту барысында сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру мен жүргізу әдістемесі. Қазақ тілін оқыту әдістемесі оқулықтар мен оқу құралдарын, бағдарламаларды пайдалана отырып, студенттер атқаратын шығармашылық жұмыстарға басшылық жасап, лекция, практикалық сабақтар, арнаулы семинарлар барысында меңгертіледі. Сонымен бірге СОӨЖ, СӨЖ және бақылау жұмысы, реферат, курстық жұмыс, дипломдық жұмыс жазуы арқылы әдістемелік білімі жетілдірілуі көзделеді.

- **Оқыту нәтижелері**

- Болашақ мұғалім қазақ тілін оқыту әдістемесінен алған білімін тілді қатысымдық тұрғыдан игертуде іске асырады. Қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде оқытуға қойылатын талаптарға сай тілдік қарым-қатынас жасауды меңгерту және практикада ұштастыра білу.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – ЖЕКЕ ҒЫЛЫМ САЛАСЫ

- Қазақ тілі әдістемесі ғылымның бір саласы ретінде педагогика ғылымының құрамына енеді. Қазақ тілі әдістемесі – тарихи жағынан дамыған, жетілген, теориялық негізі қалыптасқан, белгілі бір ғылыми жүйеге келген ғылым. Әдістemenің зерттейтін объектісі, мақсаты, зерттеу әдістері, қалыптасқан жүйесі бар.
- Қазақ тілін оқыту әдістемесі – қазақ әдеби тілінің маңызын, әдіс-тәсілдерін, амалдарын, оқушыға ана тілінен білім берудің, оны меңгерудің жолдарын үйрететін ғылым. Мұғалім ана тілінен теориялық білім беру арқылы оқушының өзін қоршаған ортаға көзқарасын қалыптастырады. Отанына шын берілген нағыз патриот, азамат етіп тәрбиелейді. Ондай дағды мен білім, тәрбие беру қазақ тілін дұрыс оқыту арқылы іске асады. Сонымен бірге әдістеме мұғалімді педагогиканың қыр-сырымен жете таныстырып қана қоймайды, қазақ тілін тиімді оқыта отырып, өзінің мамандығын құрметтеуге тәрбиелейді. Сайып келгенде, әдістеме мұғалімнің шығармашылық тұрғыдан жұмыс істеуіне бағыт берумен бірге, сабақ берудің тиімді әдіс-тәсілдерін меңгеруге көмектеседі.
- Қазақ тілін оқыту әдістемесі лингвистика, логика, философия, педагогика және психология ғылымдарымен тығыз байланысты.
- Әдістemenің лингвистикамен байланыстылығы, біріншіден, ол оқылатын пәннен жеке-дара қаралмайды. Атап айтқанда, тіл білімі жөніндегі материалдың мазмұнына орай әдіс-тәсілдерді тандау, қолдану, олардың жолдарын көрсету, жаттығу мен дидактикалық материалдарды тандап, іріктеумен тікелей байланысты. Тіл ғылымының үздіксіз дамуы нәтижесінде әдістеме жетіліп, байып отырады. Қазақ тілін оқыту әдістемесі – мектепте оқылатын қазақ тілі материалдарын практикалық тұрғыдан оқушыларға саналы түсіндіретін ғылым саласы болып табылады.
- Қазақ тілі методикасының ғылыми негізі Қазан төңкерісіне дейінгі дәуірден басталады. Педагогика тарихы, сондай-ақ қазақ тілін оқыту мәселелері Ы.Алтынсарин есімімен байланысты. Ол мектептегі оқу процесінің ғылыми негізде құрылуын, халықтың жаппай білім алуын, халқымыздың мәдениетінің ілгері дамуын аңсады. Ы.Алтынсарин «Қазақ хрестоматиясы» және «Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралы» оқулықтарын жазды. Қазақ балаларын ана тіліне сауат ашу жұмысын тұңғыш рет дыбыстық метод бойынша ұйымдастырды. Сондай-ақ жаттығу жұмысына, ауызша және жазбаша ойын дұрыс айтып, жаза білуге, еркін сөйлеуге мән берді.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ҰСТАНЫМДАРЫ

Жалпы дидактикалық ұстанымдар барлық пәндерді оқытудың барлық сатысында қолданылатын жалпы қағидалар болып табылады. Мұндай принциптерге мыналар жатады: 1) тәрбиелей отырып оқыту принципі; 2) оқытуды өмірмен ұштастыру принципі; 3) оқушылардың оқудағы саналылық принципі; 4) творчестволық белсенділік принципі; 5) көрнекілік принципі; 6) оқытудың ғылыми принципі; 7) жүйелілік пен бірізділік принципі; 8) білімді берік меңгеру принципі; 9) оқытудың түсініктілігі мен шамаға лайықтылық принципі; 10) оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру принципі.

Қазақ тілін оқыту принциптерін негізінен екі топқа бөлуге болады: 1) жалпы дидактикалық ұстанымдар; 2) қазақ тілін оқытуда қолданылатын ұстанымдар.

Бағдарлама материалдары дидактиканың индукция, дедукция әдістемелері негізінде оқытылып, білім беру бірде талдау-анализ жасаудан басталып, талдаудан ереже, анықтама тудырады. Керісінше, кейде ереже, анықтамалардан басталып тұжырым – синтезден талдау шығарады. Бұл екі әдіс бір-бірінен ажырамайтын, үнемі бірлікте қарастырылатын дидактикалық негіздер болып табылады.

Индукция, дедукция әдістері әр сабақ процесінде іске асырылып отырады. Қандай сабақ түрі болмасын, ондағы берілетін білім, дағды, жаттығу жұмыстары дидактика заңдылықтары негізінде ұйымдастырылады. Оқытудың жүйесіне, ұйымдастырылуына, талап-мақсатына байланысты дидактикалық басқа да әдістемелік заңдылықтар сабақ барысында жүзеге асырылады.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ЖҮЙЕСІ

- И.А.Каиров, Н.К.Гончарев, Б.П.Есипова, А.В.Занковтардың авторлығымен жарияланған «Педагогика» оқулығында оқыту әдісінің 9 түрі айтылған:
- Мұғалімнің баяндауы мен лекциясы. 2.Мұғалімнің оқушылармен әңгімесі. 3.Мұғалімнің тәжірибелермен оқытылатын затты көрсетуі. 4. Картиналармен, сызықпен жасалынған көрнекті құралдарды көрсету. 5. Экскурсия. 6. Оқулықтан және басқа да кітаптардан оқушылардың өздігінен білім алуы. 7. Оқушылардың өздігінен бақылауы, тапсырманы орындауы, лабораторияда істейтін жұмысы. 8. Жаттығулар. 9. Оқушылардың білімін тексеру методы: ауызша, жазбаша, практикада сынау.

ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ФОРМАЛАРЫ МЕН ТҮРЛЕРІ

Қазақ тілі
сабақтары.

- Қазақ тілін тереңдете оқытудың мақсаты мен міндеттері туралы түсінік беру. Тереңдете оқылатын қазақ тілі бағдарламасын жасауда оқушының даму ерекшеліктері негізге алынады. Тереңдете оқытуда фонетикалық, лексикалық, грамматикалық білім мазмұны ескеріледі. Қазақ тілі бағдарламасы- мемлекеттік құжат болып табылады.

Қазақ тілін
оқыту
бойынша
жасалатын
оқу-
әдістемелік
кешен және
оның
құрылымы.

- Қазіргі сабақ туралы көптеген монографиялық еңбектер жекелеген ғылыми және практикалық сипаттағы мақалалар жарық көрді. Огородников.И.Т, Сарокин.Ю.К, Р.Т Лембер мынадай оқыту жүйесін ұсынады:

- 1) Ауызша: әңгіме, әңгіме кеңес, лекция, кітаппен жұмыс.
- 2) Көрнекілік: суретпен сипаттау, демонстрация.
- 3) Практикалық-лабораториялық жұмыстар, практикалық жұмыстар.

Сабақ
типтері
мен
түрлері

- М.Махмудов төмендегіше берген. Жаңа оқу материалын оқып-үйрену сабағы. Бұл типке лекция, баяндау, әңгіме түрінде өтетін сабақтар, кино, диофильм, көрсету. Теориялық мәліметтерді оқушылардың ізденісі, еңбектенуі негізінде өткізілетін сабақ түрлері жатқызылады. а) Білім мен іскерлікті, дағдыны жетілдіру сабағы. Бұған ауызша- жазбаша жаттығу, оқушылардың өз бетімен жұмыс істеуі, лабораториялық жұмыс, экскурсия сабағы жатады. б) Білімді жүйелеу, жинақтау сабағы. Бұл сабақтар өткен материалды іштей байланыстыру, қайталау, жүйелеу, қорытындылау мақсатымен жүргізілетін әңгіме, семинар сабағы түрінде өткізіледі.

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ФОНЕТИКАСЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Фонетикалық дағдыларды меңгеру – сөйлеу кезінде сөздің құрамындағы дыбыстарды дұрыс айта білу және жазылған әріптік таңбаларды тілде дұрыс қолдану арқылы түсінікті сөйлеу тәжірибелерін жан-жақты игеру. Оқушы дыбыстарды дұрыс айтуға, оқуға дағдыланса, онда ол өз ойын еркін жеткізе алады. Тілді үйренуде фонетикалық дағдылар сөйлеуші үшін де, тыңдаушы үшін де бірдей болады. әр тілдің дыбысталу заңдылықтары мен ерекшеліктері – тарихи тұрғыдан қалыптасқан, тұрақталған, табиғи қасиеті сақталған күрделі құбылыс.

Фонетика – тіл білімінің дыбыстық жүйесін зерттейтін сала екені мәлім. Тіл дыбыстарының қолданылуы, жасалу ерекшелігін білмей, әдеби тілдің айтылу, жазылу заңдылықтарын игеру мүмкін емес. Мектеп оқушылары 4-5 сыныптарда фонетиканы меңгеру арқылы әдеби тілдің жасалу нормасы мен айтылу нормасын игереді. Тіл дыбыстарының физиологиялық, акустикалық, қоғамдық ерекшеліктерін оқушыға жете түсіндіру қажет. Дыбыстарды дұрыс айта білу – түсінікті сөйлеудің ең негізгі шарты болып табылады. Тілді үйретуде, сөйлеуде фонетикалық дағдылардың алатын орны ерекше.

Фонетикалық бөлшектерді: дыбыстарды, әріптерді, фонемаларды, буындарды дұрыс жазу мен дұрыс айтуға дағдыландыру алғашқы сабақтан басталады. Бірінші сабақта сөздің дыбысталуы дұрыс айтылмаса, не дұрыс үйретілмесе солай қалыптасып кетеді. Ол әдетке айналады да, оқушы басқаша айту нормасын қабылдамайды. Сонымен қатар фонетикалық дағдыларды игеру әдістері қанша жақсы нәтижеге жетсе де, үнемі қайталанып, іске асырылып отыруы керек. Мұғалім дыбыстардың жасалуын оқытқан кезде олардың жасалуына қатысатын дыбыстау мүшелері мен сөйлеу мүшесінің де қимыл-қозғалысын үйретеді.

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ЛЕКСИКАСЫ МЕН ФРАЗЕОЛОГИЯСЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- Лексиканы оқыту методикасында негізінен төрт принцип бар. Оның біріншісі-сөз мағынасын оның (сөздің) аңғартатын болмысымен (зат, сын-сапа, сан, қимыл т.б.) салыстыру, екіншісі-лексикалық мағына мен грамматикалық мағынаны салыстыру, үшіншісі-семантикалық-мағыналық принцип, төртіншісі – диахрондық принцип. Лексиканың негізі – сөз және оның мағынасы. Сөз ұғымын меңгерту арнайы логикалық жаттығулармен бірге грамматикалық, орфографиялық және стилистикамен байланысты жаттығу жұмыстары жүргізіледі.
- Лексикалық жаттығуларға негізгі нысан – сөздің мағынасы мен ұғымын игерту. Бұл мақсатты орындау үшін мына жүйеде жұмыс жүргізудің тиімділігі анықталады: 1) белгілі мазмұнды мәтіндердегі минимумда берілген жеке сөздердің мәтін мағынасын игерту арқылы сөздерді қолдана білуге жаттықтыру; 2) сөздердің тура, ауыс мағыналарын ажыратып игертумен байланысты сөздерді қолдана білуге дағдыландыру; 3) сөздерді тіркесте, контексте қолданылуы бойынша жаттығулар; 4) сөздерді әдеби тіл стильдері мен сөйлеу түрлеріне байланысты қолдана білу икемділіктері мен дағдыларын дамыту. Ол үшін сөздерді қолдана білуге дағдыландыратын нәтижелі жұмыс түрлері мен жаттықтыру жұмыстары топтастырылды. Мәселен, сөзбен жұмыс жүргізуді белгілі бір кезеңдерге бөлеміз: бірі – сөздерді игертудегі бекіту кезеңі, екіншісі – олардың қолданылуына дағдыландыру жұмысы.

ФРАЗЕОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- Қазақ тіліндегі фразеологизмдерді топтастыру туралы пікірлерді Ә.Қайдаров, Р.Жайсақова мен Ә.Болғанбаевтың еңбектерінен кездестіреміз. Ә.Болғанбаев – қазақ тіліндегі фразеологизмдерді сөз табына қатыстылығы жағынан төрт топқа бөледі.
 - Етістік мағыналы фразеологизмдер
 - Сындық мағыналы фразеологизмдер
 - Заттық мағыналы фразеологизмдер
 - Үстеу мағыналы фразеологизмдер.
 - Фразеологизмдердің құрамындағы сөздердің сөз табына қатысы деген мәселе өте күрделілігімен байқалады.
 - Г.Смағұлова фразеологизмдердің сөз табына қатыстылығын тек шартты түрде семантикалық құрылымына қарай, ішкі мағына тұтастығына және сөйлемдегі атқаратын қызметіне қарап алты топқа бөледі.
- Фразеологизмдерді талдатып, мағыналарын ашу. Фразеологизмдерді меңгерту мақсатында ұлттық құндылықтарды тереңдетіп жеткіземіз.

СӨЗЖАСАМДЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- Сөзжасамды сөз таптарымен, орфографиямен, тіл мәдениетімен және стилистикамен байланыстыра оқыту. Жаттығулар жүйесі. Сөз құрамын талдау мен сөзжасам жолын талдау, бұлардың ұқсас жақтарымен айырмашылықтары. Сөзжасамды оқытуда көрнекті құралдар мен техникалық құралдарды, сөздіктерді пайдалану. Сөзжасам процесін, оның қыр- сырын, ерекшеліктерін қарастыратын тіл білімінің бөлек бір саласы болатындығын түсіндіру. Сөзжасамның ерекше сипаты, өзіне тән негізгі қасиеті болып табылатын жаңа сөз тудыру ерекшелігі, сол арқылы тілдің сөз құрамын байытуы, сөз қатарының артуы. Сөзжасам – ең алдымен тілдік процесс. Белгілі тілдік үлгілер негізінде сөзжасам тәсілдері арқылы жаңа сөздер жасалып отырады. Сонымен бірге сөзжасам үлгілерінің қай түрі болмасын жаңа сөз тудыруға қасиеті бірдей емес. Біреулері ондаған ғана сөз тудырса, енді біреулері жүздеген, тіпті мыңдаған жаңа сөз тудырады. Сөзжасам тәсілдері арқылы жасалған туындылардың әрқайсысы бөлек - бөлек лексема, жаңа мағыналы сөз болғанымен, оал белгілі бір тілдік үлгі құрайды. Сөзжасам тәсілдерінің әрбір түрі бір ғана туындымен шектеліп қана қоймайды, жаңа туындылар қатарын құрайды және жаңа туындылар жасала беруіне негіз болады.

ГРАММАТИКАНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- Грамматикалық талдау әдістемесінің теориялық негіздері. Талдаудың түрлері. Грамматикалық терминдер. Сұрақтар туралы мәселе. Қазақ тілін оқытуда грамматиканың маңызы және алатын орны. Жалпы білім алуда грамматика көрнекті орынға ие болады. Мектеп грамматикасының жүйелі курсы оқушыларға ана тілінің негізгі фактілерін теориялық та, практикалық та білуге мүмкіндік береді, ой-өрісін кеңейтеді, логикалық ойлауын дамытады. Ол оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеу, мәнерлеп оқу дағдыларын орфографиялық, пунктуациялық, стилистикалық дағдыларын іс жүзінде меңгеруге көмектеседі.
- Грамматика сабақтарының мазмұны. Грамматика сабақтарының мазмұны фонетика, морфология мен синтаксис бойынша негізгі мағұлматтардың ғылым негіздерінің жиынтығы болады, бұл мағұлматтар қазақ тілінің грамматикалық құрылысы туралы толық түсінік береді. Грамматикадан берілетін білім көлемі мектеп бағдарламасымен белгіленеді.
- Мектепте оқушылар қазақ тілінің грамматикалық құрылысымен, фонетика, морфология және синтаксиспен сипаттамалы түрде танысады, сөздердің түрленуі, сөз тіркестері мен сөздердің сөйлемде қолданылуы жайында негізгі грамматикалық ережелерді біледі, тіл жайында бұрыннан белгілі грамматикалық құрылыс тұрғысын жете түсініп, жүйеге келтіреді, грамматикалық ережелерді оқып білгендерін іс жүзінде қолдануға жатқызады.

МОРФОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Морфология – сөз және оның грамматикалық көрсеткіштер туралы ілім. Әрбір сөздің контексте нендей өзгеріске түсіп, грамматикалық қандай мағына мен қызметке ие болып тұрғаны ескеріледі. Морфологияны оқытуда мұғалімдерден қазақ сөздерінің қандай топқа бөлінетінін, ол топтардың әрқайсының өзіне тән қандай грамматикалық сипатының барлығын және контексте қандай қызмет атқаратынын оқушыларға білдіру талап етіледі. Тілдің заңдылықтарын практикада дұрыс пайдалана білуге дағдыландыру, баулу жұмыстарын әр сабақ үстінде үнемі ескеріп, іске асырып отыратын негізгі өзек деуге болады. Сондықтан тіл фактілерінің сапалы да, тиянақты меңгертілуі мұғалімдердің теориялық біліміне тікелей қатысты. Мұғалім тілдің ішкі заңдылығын жан-жақты терең білсе, оқушыға берілетін білім де, тілдің жүйесі де, тараулары да өзара байланысып, дұрыс оқытылады.

Морфологияны өткен кезде ең бірінші сөз құрамы, сонымен байланысты түбір, түбірлес сөздерге ерекше назар аударылады. Сөз құрамын схема арқылы меңгерткен ыңғайлы. Сөз құрамындағы бөлшектерін: негізін, түбірін, жалғауын, жұрнағын ажыратып үйренбейінше – оқушылар сөз таптарын, орфографиялық ережелерді, көп сөздердің мағыналарын түсіне алмайды. Онсыз морфологияны оқыту да мүмкін емес. Оқушыларға сөздердің құрамындағы негізгі түбір, туынды түбір, жұрнақ (сөз тудырушы) және жалғауларын тапқызып, дағдыландыру үшін, мұғалім арнайы сөйлемдер дайындап келіп, тапсырмалар беріп отырады.

СИНТАКСИСТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- Синтаксис- грамматиканың көлемді құраушы бөлігі болып табылады. Синтаксис жүйесінің ішкі құраушылары - сөз тіркесі синтаксисі және сөйлем синтаксисі. Сөйлем синтаксисін құраушылары - жай сөйлем синтаксисі мен құрмалас сөйлем синтаксисі. Мәтін синтаксисі және қатысымдық синтаксис мәселелерін жан- жақты түсіндіру. Синтаксистік байланыстар мен синтаксистік қатынастар туралы ұғым қалыптастыру. Синтаксистік талдау жүргізудің жолдарын ұсыну. Синтаксистің тілдің басқа деңгейлерімен тығыз байланыстылығы.
- Синтаксис туралы жалпы мәлеметті оқушыларға әңгіме әдісімен де, лекция арқылы да түсіндіруге болады. Қандай әдіспен түсіндірілсе де мұғалім синтаксистің өзіндік ерекшелігін оқушыларға саналы білдіру үшін, оның тілдің өтілген басқа фонетика, лексика, морфологиямен салыстыруды ұмытпаған жөн. Ол бөлімдердің қарастыратын мәселелерін оқушылардың есіне қысқаша түрде түсіре отырып, синтаксистің нені зерттейтінін саралап айтып берсе, оқушылар жақсы меңгереді және тілдің басқа салаларынан синтаксистің айырмашылығын жете біледі.
- Синтаксис жайында жалпы түсінік төмендегі көлемде және осы жүйеде берілгені жөн:
 1. Синтаксис деген терминнің мәні.
 2. Синтаксис грамматиканың ең негізгі саласы екені.
 3. Синтаксис қарастыратын мәселелер (синтаксистің өзіндік белгілері).
 4. Қазақ тілі синтаксисін оқытудағы мақсат.
 5. Қазақ тілі синтаксисінің мәні.
 6. Қазақ тілі синтаксисі оқулығы мен жаттығулар жиынтығы жөнінде қысқаша мәлімет.
 7. Қазақ тілі синтаксисін оқытқанда қолданатын көрнекі құралдар.

СӨЗ ТІРКЕСІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- Сөз тіркесінің коммуникативтік бірлік – сөйлем құрау материалы болып табылатындығы. Сөз тіркесінің сыртқы белгілерін меңгерту. Сөз тіркесінің жасалуындағы синтаксистік байланыстар мен синтаксистік қатынастарды танудың алатын орнының маңыздылығы. Сөз тіркесінің мағыналық түрлері. Сөз тіркесін сөз таптарының тіркесілімдік қабілеті арқылы жасалатын синтаксистік бірлік ретінде таныту, сөз тіркесін өзіне ұқсас тұлғалармен салыстыра беру, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын меңгерту.
- Сөз тіркесін оқыту әдістемесі дегеніміз – оқушылардың жас ерекшеліктері негізінде сөз тіркестерінің ішкі байланыстары мәнін оқушыларға ұғындыру заңдылықтары (сөз тіркесінің тіркесу заңдылықтары, байланысу заңдылықтары т.б.) арқылы олардың сабаққа, пәнге деген қызығушылығы мен танымын арттыратын тиімді амал-тәсілдердің жиынтығы.
- Мектеп бағдарламасында қазақ тілінің синтаксис саласын өткенде ең алдымен, сөз тіркесін, оның зерттеу нысанын, ішкі құрылысын, ерекшеліктерін талдап, онан соң байланысу тәсілдері мен формаларын қарастыру керек. Әр тақырып өзара тығыз байланыста түсіндірілсе, оқушыларға синтаксис саласын толық меңгеру, дұрыс түсіну, ұғыну қиындығын туғызбайды. Сөз тіркесін оқыту төмендегідей бағытта жүргізілуі қажет.
- 1. Сөз тіркесі туралы түсінік.
- 2. Сөз тіркесінің құрылысы.
- 3. Сөз тіркесінің байланысу тәсілдері.
- 4. Сөз тіркесінің байланысу формалары.
- 5. Сөз тіркесін топтастыру туралы.
- 6. Сөз тіркесінің лексика-грамматикалық мағынасы.
- 7. Сөз тіркесі және оған ұқсас тұлғалар.
- Оқушыларға сөз тіркесі туралы жалпы мағлұмат бергеннен кейін, оның айрықша белгілеріне, зерттеу нысанына тоқталып, тілдегі негізгі қызметіне талдау жасау қажет. Сөз тіркесінің құрылысын түсіндірген кезде екі сөздің байланысу ерекшеліктеріне қарай бес түрге бөлінетінін келесі сабаққа қалдырса, оқушылар бұл тақырыпты тез меңгереді. Сөздердің байланысу формаларын алдыңғы сабақта өткен сөз тіркесінің құрылысынан өрбітіп, дамытып, өзара байланыстыра түсіндіруге болады. Мұғалім сөздердің байланысу формаларының ішінде қайсысын бірінші өтерін алдын-ала жоспарлап алады. Қиысу, меңгеру, матасу, қабысу, жанасу рет-ретімен өтіледі.

ЖАЙ СӨЙЛЕМДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- Түркі тілдерінің XX ғасырдың алғашқы ширегінде зерттелуін 2 кезеңге бөлуге болады. 1-кезеңде ұлттық тілдердің орысшаға аударма сөздіктерін жасау жалғасып, ұлттық тілдердің қалыпты грамматикаларын орыс ғалымдарымен қатар жергілікті ұлт өкілдері жаза бастады. Бұл кезең 1917 жылғы Қазан төңкерісіне дейінгі мерзімді қамтиды. Түркология тармақтарының зерттелуі Москва, Петербург, Қазан қалаларынан Орта Азия, Кавказ және Сібір аймақтарына, яғни ұлттық аймақтарға ауыса бастады.
- 2-кезең 1917 жылдан басталды, яғни Ресейде, оның отар аймақтарында Кеңес өкіметінің орнауымен байланысты.
- Ғасыр басында, әсіресе Орта Азия, Кавказ, Сібір халықтары үшін елді сауаттандыру, төл әліппелерін жасау, оқыту, ол үшін мектептер ұйымдастырып, оларға арналған оқулықтар жазу; ана тілдерінің тазалығын, жазба әдеби тіл болуын, оның қоғам өміріндегі қызметін кеңейту, беделін арттыру секілді күрделі проблемалар тұрды. Осы істерді атқаруда қазақ елінде Ахмет Байтұрсынұлының еткен еңбегі ерен.

СӨЙЛЕМ МҮШЕЛЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- А.Байтұрсынұлы жасаған сөйлем мүшелері терминдерін мағыналық жағынан талдау. Сөйлемнің тұрлаулы мүшелері және олардың сөйлемнің қызметін атқаруын ұғындыру жолдары. Сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері және А.Байтұрсынұлының осыны жайылма сөйлеммен байланыстыра оқытуды ұсыну себебін анықтау. Сөйлем жасалуындағы сөйлем мүшелерінің орын тәртібінің, комбинаторлық ауысудың атқаратын мағыналық қызметін талдау әдістемесі. Сөйлем мүшелері – құрылымдық –семантикалық жағынан сөйлемнің дербес бөлшектерін құрайтын толық мағыналы сөздер мен сөз тіркестері болып табылады. Сөйлем мүшелері жасалу құрылысына қарай дара және күрделі болып келіп, белгілі бір сұраққа жауап береді. Сөйлем мүшелерінің тұрлаулы және тұрлаусыз мүшелері болады. Жалаң сөйлем бастауыш пен баяндауыштың қатынасы арқылы жасалып, тұрлаулы мүшелер құрайды. А. Байтұрсынұлы бас мүше (бастауыш) және баяншы мүше (баяндауыш) деп атаған. Тұрлаусыз мүшелерді анықтауыш мүше, пысықтауыш мүше деп жіктеген. Қазірде қазақ білімінде сөйлем мүшелерінің жіктелуі осы негізде қалыптасты. Сөйлем мүшелерін жіктеуде басқа да көзқарастар болды. Жалпы алғанда белгілі бір сөз таптары белгілі бір сөйлем мүшесі болуға икем тұрады.

ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

- Синтаксис курсынағы күрделі тақырыптың бірі – құрмалас сөйлем туралы түсінік. Бұл тақырыпты оқыту арқылы оқушыларға құрмалас сөйлем танытылады. Осы тақырыптан берілетін теориялық білімнің аясы кең. Атап айтқанда, оқушылар мынадай білім алады:
- 1. Құрмалас сөйлемді оқытудағы мақсат.
- 2. Құрмалас сөйлем қазақ тілі синтаксисінің үлкен бір саласы екені жөнінде түсінік.
- 3. Құрмалас сөйлемнің өзіндік белгілері.
- 4. Құрмалас сөйлемнің анықтамасы.
- 5. Құрмаластың өзара салалас, сабақтас, аралас құрмалас сөйлемдер болып бөлінетіні.
- Құрмалас сөйлем туралы түсінікті оқушылар санасына екі түрлі жолмен жеткізуге болады: біріншісі - әңгіме, байқау әдістері арқылы; екіншісі – мұғалімнің түсіндіруі, байқау әдістері арқылы.
- Құрмалас сөйлемді оқыту барысында оқушыға салалас құрмалас пен сабақтас құрмаластың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын салыстыра отырып түсіндірген тиімді. Салалас пен сабақтас сөйлемнің бір-бірінен айырмашылығы оның баяндауыш формасында екендігі мысалдар арқылы түсіндіріледі. Алынған сөйлемді бір-біріне айналдыру арқылы тереңірек түсіндірген жөн. Құрмалас сөйлемнің жай сөйлемнен айырмашылығы оның күрделі ойды білдіретіндігінде екенін жай сөйлемді мысал ретінде алып, салыстырған дұрыс. Кейбір құрмалас сөйлемнің жай сөйлемнен де қысқа болып келетінін, ал керісінше кейбір жай сөйлемдердің ұзақ болып кездесетінін де айтып өту қажет. Сөйлемдерді талдату арқылы мұғалім оқушыларға құрмалас сөйлемді терең жеткізе алады.